

A vallástanítás története.

Írta: **Benczédi Pál.**

(Vége.)

Vallástanítás a 19. században.

Nem kell, nem is lehet elvitatni egyik kornak sem a maga erőnyeit s nem akarjuk egyik korszaknak sem az alkotásait tökéletesnek tüntetni fel, mert igaza van Madáchnak, midőn azt mondja: «Csak ember műve csillog és zörög, melynek határa egy arasznyi lét.» Minden a folytonos változás és átalakulás törvényeinek van alávetve s a haladás törvénye nem tűri, hogy az emberi szellemnek bármely alkotása kijegecesedve, örökre megálljon. A 19. századról azonban minden túlzás nélkül el lehet mondani, hogy az eszmény tisztázása körül oly nagy érdeme van, amilyen egy századnak sincsen. E korszakban a pedagógia és ezzel együtt magának a vallástanításnak a kérdése is oly haladást tett, hogy szinte elmondhatni, nem tett nagyobb haladást a már elmúlt 18 század sem. Igen, mert ez a kritikus század, ha nem is mindent, de igen sok előítéletet levetett magáról s nyitott szemmel körülnézve, a múltnak sok tévedéseit meglátta s megtartott és alkotott igen sok hasznos pedagógiai elvet. Ebbe a korszakba esik Herbart pedagógiai működése és a nyomában felsarjadzó pedagógiai irodalom. Ez időszakban tesznek komoly és elhatározó lépéseket az általános népnevelés érdekében, amely ha teljes mértékben elérve nincsen is, de mégis az előbbi századoknál összehasonlíthatlanul nagyobb mértékben meg van közelítve. Naponta irodalmi termények jelennek meg a nevelés problémájáról és a szellemi életnek igen mozgalmas és változatos pontja az, amely a gyermeki lélekről szól. Így egy cseppet

sem lehet esodálkozni azon, ha Ellen Key a 19. századot a gyermek századának nevezi.

E században hazánkban a nevelés története szempontjából három nevezetesebb korszakot különböztetünk meg. Első korszak: a második Ratio educationis 1806-ban, második az Organisations Entwurf kora az abszolutisztikus éra alatt, harmadik az alkotmány visszaállítása utáni kor. A két első a protestánsok szabad mozgását nem akarta bántani s a vallástanítás ügyét az egyházakra bízta, de az Entwurf szabályai szerint a protestánsoknak, különösen az unitáriusoknak nagy áldozatot kellett hozniok iskoláik fenntartása érdekében. Az alkotmány visszaállítása óta pedig az állam kötelességének tartja a bevett felekezetek kulturális szükségleteiről gondoskodni s a protestáns felekezeteket is segíteni. Így a protestánsok végre-valahára megnyerték többé-kevésbé azt, amit évszázados törvények biztosítottak számára. A vallástanítást pedig az állam az elemi és középfokú iskolákban a felekezetek jogának és kötelességének ismerve el, az egyes felekezetek lelkészei, illetve hitoktatói végzik.

A vallástanítás mostani alakjára nagy befolyással voltak az általános pedagógiai elvek. Ezek alapján nagy befolyást gyakoroltak a vallástanításra Diesterweg Adolf, Kehr, Schumann és Palmer. Felvették a vallástanítás tárgyai közé a még Augustinus által ajánlott, de azóta sokszor elhagyott bibliai történeteket.

Diesterweg (1790—1866) az általános pedagógiai elvek szerint igyekszik tanítani a vallást, amelynek legnagyobb nevelői hatást tulajdonít. Racionális felfogásánál fogva a kátét megunta s ostromol mindent, ami dogmatikus és konfesszionális. Az volt a nézete, hogy a vallást csak a tanító taníthatja és nem a lelkész, mert csak a tanító értheti meg a gyermeki lelket. Ebben annyi igaz, hogy a vallástanításhoz nem elég a teológiai iskolázottság, hanem feltétlenül szükséges a gyermeknek s a gyermeki léleknek ismerete. Az pedig, hogy valaki lelkész, nem zárja ki ezen ismeretekkel való rendelkezést, mert a helyesen felfogott lelkész munkája nevelői munka, a lelkész csak akkor tud megfeleleni hívatásának, ha pedagógus is.

A népiskolában csak bibliai történeteket akar a vallás tárgyai közül tanítani s azok közül is csak azokat, amelyek lélektanilag igazak.

Legnagyobb fontosságot tulajdonítanak a legújabb vallástanítás anyagának kialakulásában Kehrnek. A népiskolába kerülő gyermeket először érthető elbeszélésekbe burkolt vallás-erkölcsi igazságokkal tanítja, majd meg a bibliai elbeszéléseket veszi fel, de csak azokat, amelyek vonzó családi történeteket tartalmaznak. A bibliai történetek előadásánál a tanítónak a biblia szavaihoz kell alkalmazkodnia. Ezután a bibliai jellemképeket veszi fel. Arra a kifogásra, hogy a biblia a zsidó nép történetét adja elő s így idegen világba vezeti a gyermeket, azzal felel, hogy az istenfogalom a zsidó nép történetében fejlődött ki a legtökéletesebben s az csakis ott tanítható. Eppen úgy, mint a modern jogásznak ismernie kell a római jogot, a művésznek a régi görögök művészetét, a keresztény embernek át kell élnie a fejlődésnek azt a fokát, melyen a bibliai istenfogalom az ótestamentumi felfogástól az evangéliumok főnséges istenfogalmáig átalakul.

Az ótestamentumi történetek tanításának ezen indoklását még Kehr nagy tekintélye után sem lehet aláírni. A jogásznak tényleg ismernie kell a római jogot, a művésznek a régi görögök művészetét, a teologusnak az ótestamentumot, mert ezek nélkül tudása szerfelett fogyatékos. Az egyszerű polgár az ő polgári jogai és kötelességei gyakorlása közben azonban sem nem ér rá a római joggal foglalkozni, sem pedig nem igen tudná, hogy mire jó az. Eppen így vagyunk az ótestamentumi történetekkel is. Az egyes történetek inkább alkalmasabbak a hívők zavarbahozására, mint a keresztény valláshoz vezető út megrövidítésére.

Vallástanítás kérdésével foglalkozik még két kiváló német teológus: Schumann és Palmer. Előbbi az evangélikusok vallástanításának történetét írta meg, utóbbi pedig katekétikával gazdagította a különben is dús német irodalmat.

A felsorolt műveken kívül csaknem minden teológus

foglalkozik a vallástanítás kérdésével, akik között a jeles Schleiermachert említjük csak meg. Azonkívül az újabb eszmék hatása alatt igen sok bibliai elbeszélés, bibliai kivonat keletkezett, melyek mind a vallástanítás hatásosabbá tételét szolgálják.

Hazánkban a 19. században szintén lendületet vett a vallástanítás ügye. A század elején tulajdonképpeni katekétikai mű nem keletkezett, de írtak bibliai történeteket, vagy pedig idegenből fordítottak le. A vallástanítás kérdéséről a században tudományosan először Sinke Vilmos 1848-ban megjelent hittanában értekezik. Ugyancsak «Függelékül» foglalkozik ezzel a kérdéssel Kun Bertalan is 1855-ben megjelent «Egyházi szónoklattaná»-ban. Az első katekétikát e korban Garda József nagyenyedi tanár írta (1865). Másik ily munka az evangelikus Hörk Józsefnek 1880-ban megjelent katekétikája. A mű hit-tanhallgatók számára készült, mely röviden magába foglalja a katekézis történetét, a vallástanítás tárgyát, beosztását és módszerét. A mű a rá vonatkozó teológiai irodalom bő ismeretével és fölhasználásával készült s így igen jól áttekinthető mű és hasznos útmutatója a vallástanítónak. Ami a mű módszertani részéből hiányzik, azt bőven pótolja dr. Kiss Áronnak «A protestáns népiskolai vallástanítás módszertana» című műve. Ennek csak az a hibája, hogy csak a népiskolai vallástanítással foglalkozik, míg a Hörk műve a középfokú vallástanítással is foglalkozva, teljes katekétika. Dr. Kiss Áron a népiskolai vallástanítást három fokozatra osztja. Első az előkészítő fok, Isten ismeretére vezetés. Második a bibliai fok. Bibliai elbeszélések, biblia-ismertetés, biblia olvasás. Harmadik a katekizmusi fokozat, negyedik pedig egyháztörténeti fok. A fejlődés rendes menete azt kívánná, hogy a katekizmusi fokozat legyen az utolsó, de a gyakorlati élet szüksége megköveteli ennek a történeti fokkal való fölcserélését, mert nem minden tanuló végzi el az iskolának minden osztályát. Hogy az ily felosztás a történeti fejlődés menétén való erőszak s hogy a rendes menet helyreállítása érdekében minden megteendő, azt a vallás-erkölcsi nevelés nagy ügye sürgősen követeli. Legújabbban Imre Lajos

ref. lelkészek jelent meg e tárgyra vonatkozó műve «Gyermek vallása» címen, mely kísérlet a katekétika módszertanának valláslélektani megalapozására. E mű foglalkozik a vallás lélektanával, a gyermek-lélektan alapelveivel s hogyha mindenben nem is írhatók alá megállapításai, azon törekvés, hogy tárgyát értékelméletileg igyekszik meghatározni s hogy a vallást az általános pedagógiának igyekszik egyik disciplinájává tenni, föltétlenül elismerést és figyelmet érdemel.

Ezeken a munkákon kívül fontosak azok a tantervek, melyeket a vallástanítás érdekében a hazai egyházi hatóságok készítettek. Az állam az egyházak feladataivá téve a vallástanítás ügyét, az egyházak igyekeznek is ezen feladatnak megfelelni. Az elemi iskolákban rendszerint a lelkészek a hitoktatók, a középiskolák számára már lelkeszi minőséggel bíró, erre képzett vallástanárokat alkalmaz a legtöbb egyház.

A középiskolák számára készített, ma érvényben levő tanterveknek rövid kivonata az alábbiakban található.⁸⁵

A római katolikus egyházban a püspöki 1900. évi januárius hó 29-én tartott közös tanácskozás következő tantervet állapította meg: I. osztály Hit- és erkölcstan (Kátékizmus). II. o. Ószövetségi bibliai történetek. III. o. Új szövetségi bibliai történetek. IV. Szertartástan. V. Hittan. VI. Erkölcstan. VII. Egyháztörténet. VIII. Apologétika.

A magyarországi ág. hitv. evangélikusok a középiskolákra nézve 1884. évi egyetemes egyházi gyűlésén a következő tervet állapították meg:

«Cél: «A Krisztus tanai által fejlesztett Istentudat alapján az ifjat emberi hívalása s kötelességei iránt felvilágosítani s így benne a protestántizmus erejétől áthatott érzületet létesíteni.»

I. Ószövetségi válogatott szakaszok alapján hit- és erkölcstani igazságok fejtegetése. Tíz parancsolat. Egyházi ének.

⁸⁵ Pirchala: A magyarországi középiskolák rendje I. k. 232—233. 252—253. 198—203. 270—271. 269—270.

II. U. (a. az újszövetségi történetek alapján.

III. Egyháztörténet. Szimbólumok.

IV. Hit- és erkölcstan. V. Ó- és újszövetségi könyvek ismeretése. VI. Keresztény egyháztörténet ismertetése, különös tekintettel a protestántizmusra. VII. Magyarhoni protestáns egyház története. VIII. Rendszeres hittan és erkölcstan.

Az erdélyi szász evangélikusok pedig következő tanterv szerint tanítják a vallást:

A vallástanítás a többi tárgyakkal való összhangzatban ne csak közvetítse az ismeretek bizonyos mértékét, hanem igyekezzék is az evangélikus kereszténység alapján és szellemében a tanulók vallás-erkölcsi egyénekké nevelését előmozdítani és azokat az evangélikus egyház buzgó tagjaivá nevelni. Ezen tanítás alapelve a vallás-erkölcsi életnek a szentírásra való vonatkozása; e szerint a szentírás az illető tanítás középpontja. A tanítás anyagát szolgáltatják a biblián kívül: káté, bevezetés a bibliai könyvekbe, egyháztörténelem, hit- és erkölcstan, továbbá az erdélyi ág. hitv. ev. egyház alkotmányának fő pontjai. A vallásos nevelés eszközüül felhasználja az iskola a tanulók részvételét a nyilvános istentiszteleten és az úrvasorában is.

I. osztály: Olvasmányok az ószövetség történeti könyveiből. Jézus élete nyilvános felléptéig. (1. és 2. számú epistolák, bibliai mondások, egyházi ének, előbb tanultak ismétlése.)

II. osztály: Biblia olvasás. Jézus élete nyilvános fellépésétől kezdve. Áttekintés az ó- és újszövetségi könyvek tartalmán.

III. Egyháztörténet, különös tekintettel a hazai, első sorban saját egyházuink történetére.

IV. Hit- és erkölcstan. Kátékizmus. V. Bevezetés az ó- és újtestamentumi könyvekbe, megfelelő bő olvasmányok kíséretében.

VI. Egyháztörténet 1648-ig. VII. Egyháztörténet 1648-tól napjainkig. Erkölcstan. VIII. Evangélikus hittan. Egyház alkotmánya.

Reformátusoknál cél az, hogy «a növendék értelmi

műveltségét s erkölcsösségét minden irányban evangéliumi szellem hassa át. A vallásról, kereszténységről, egyházunk intézményeiről bibliai és történeti alapon tisztázott fogalmak önálló birtokába jussanak! szívökben élő hit, munkás szeretet, egyházunk hitelveihez és intézményeihez való törhetetlen hűség gyökerezze meg.»

I. Szemelvényes bibliából az anyagnak megfelelő szakaszok olvasása; fontosabb és a tanuló által könnyebben elsajátítható részek könyv nélkül. Az ószövetségi patriárkáké, Izrael története, tíz parancsolat, prófétai irodalom. II. Újszövetségi kijelentés Jézusban, az ő életében és tanításaiban. III. Keresztény hittan elemei. Szakramentumok. Szertartások ismertetése. IV. Keresztény erkölcesstan elemei. Előkészület a konfirmációra. V. osztály: Keresztény egyháztörténet a reformáció kezdetéig. Bevezetésül az ókori nevezetesebb népek vallásos fogalmainak rövid áttekintése. VI. Keresztény egyház története a reformációtól. VII. Hit- és erkölcesstan foglalata. Szimbolikus könyveink és énekes könyvünk ismertetése. VIII. Magyar protestáns egyház története. Magyar ref. egyház mai szervezete.

A magyarországi unitárius egyházban következő tanterv van érvényben: I. osztály: Ótestamentumi történetek. II. Újszövetségi történetek. III. Bibliaismertetés. IV. Hit- és erkölcesstan. Előkészület a konfirmációra. V. Keresztény egyház története különös tekintettel a protestántizmusra. VI. Unitárius egyház története, alkotmánya. VII. Keresztény erkölcesstan. VIII. Unitárius hittan.

Gör. keleti románoknál: I. Ószövetségi bibliai történetek. II. Újszövetségi bibliai történetek. III. Kátékizmus, hitről, liturgia. IV. Kátékizmus, Remény és szeretetről. V. és VI. Egyháztörténet. A görög-keleti román egyház alkotmánya. VII. és VIII. Az orthodox egyház dogmatikája és erkölcesstana; keresztény hit apológiája.

Gör. keleti szerbeknél pedig ez a tanterv: I. Ótestamentumi elbeszélések. II. Újtestamentumi elbeszélések. III. Keresztény óhitű káté; hit, remény, szeretet. IV. Liturgia. V. Gör. keleti egyház dogmatikája. VI. Gör. keleti egyház erkölcesstana. VII. Ugyamaz (folytatás). VIII. Gör. keleti egyház története napjainkig.

Mozgalmas korunk tehát a vallástanítás ügyében is meglehetősen tevékenységet fejt ki. A felekezetek nemes versenyre kelnek egymással, hogy minél behatóbban megismertessék a növendékekkel az egyházi hitelveket s az egyház tanaiban levő nevelői elemet minél mélyebben a tanulók lelkébe vessék. Itten is merülnek fel folyton újabb és újabb kérdések a vallástanítás sikere érdekében, de azért a vallástanítás mai állása sem a közép-, sem pedig az elemi iskolában nem érte el azt a fokot, hogy azt mindenütt megnyugvás fogadhatná.

A vallástanítás jövője.

Hogy napjainkban óriási a közöny az egyház s az egyháznak minden működése iránt, azt csaknem lehetetlen meg nem látni. A vallástanítás kérdése pedig nem egyszer valóságos vihart támaszt az egyházak buzgó hívei és ellenségei között. Sokan ezeket a viharokat csak efemer jelenségeknek nézik, néha meg pártprogramnál nem tekintik egyébként és nyugodtan napirendre térnek a kérdés fölött. Az ügy azonban sokkal komolyabb, semhogy ezt oly fölületesen lehetne venni. A jó és helyes vallástanítás oly fontos kérdése az egyháznak és a pedagógiának, mint bármelyik fontos iskolai tárgy és a lelkipásztori működésnek akármelyik ága. A helyes vallástanítás nélkül az egyháznak minden munkája homokra épített vár.

Vizsgáljuk meg azonban azt a kérdést, hogy a vallástanítás ügye csakugyan forrongásnak-e a központja, s ha azt találjuk, hogy igen, keressük ezen forrongásnak okát s igyekezzünk a problémát helyes mederbe terelni.

Hogy a vallástanítás kérdése körül nemesak muló jelenségű küzdelem folyik, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Európa több országában kísérletet tettek a vallástanításnak az iskolából való kizárására. Így Olaszországban az olasz egység befejezése óta (1870) a vallás a népiskolában fakultatív, engedélyezett tárgy. Csak azok a gyermekek tanulnak vallást, akiknek szülői azt akarják. Franciaországban pedig 1882-ben a kormány kiltotta a vallástanítást az iskolából. A vallástanítás kérdése sok bajt okozott a Németbirodalomban is. Hollandiában pedig

az iskola felekezetenélküli. Azokban az új reform-iskolákban pedig, melyek Nyugateurópa országaiban az újabb időben alakultak, a vallás mint tantárgy nem szerepel. Ezeken kívül aztán halomszámra jelennek meg fontos és kevésbé fontos művek, melyek összehasonlítják a bibliai világfelfogást a mai tudományos felfogással, mások pedig megtámadván a keresztény vallást, azért lesznek ellenségei a vallástanításnak is. Ha még tovább akarjuk figyelni a vallástanításnak hiányait, figyelembe kell vennünk a különben iskolázott emberek nagy részénél a bibliát illető bámulatot, nemtörődőséget és tudatlanságot s az egyházas élettől való húzódozást.

Ezek tények, melyek annyira nyilvánvalók, hogy bizonyításra nem szorulnak. Keressük ezeknek okait. Hogy némely országból a vallástanítást az iskolai tárgyak közül vagy végleg száműzték, vagy pedig csak fakultatív tárgykékké tették, ennek oka az illető országnak a Vatikánnal való küzdelméből származott s azt a szerencsés körülményt mutatja, hogy az illető ország a maga jogait meg tudta védelmezni az ultramontanizmus illetéktelen beavatkozása ellen. Ennyit jelent és nem többet. Ez nem jelenti a vallás elleni küzdelmet. Mert az az állam, amely a maga szuverénitását komolyan veszi és van elég ereje is arra, hogy akaratát végrehajtsa, nem fogja megengedni, hogy iskoláiban oly elveket hirdessenek, melyek az államban levő békés felekezetek ellen gyűlöletet szítanak, az ország törvényei ellen (polgári házasság, állami anyakönyvek, vegyes házasságok stb.) folyton agítálnak s az államon kívül levő hatalmi központnak, a római pápának hódolnak. Így tehát megtaláltuk a vallástanítás elleni küzdelem egyik okát, amely tisztán a római katolikus egyházra vonatkozik. Hogy ez mennyire jogosolt, azt minden liberálisan gondolkozó ember egyformán látja.

Hogy az új reform-iskolákból a vallástanítás hiányzik, s hogy némelyek szeretnék a vallástanítást az iskolákból teljesen kiűzni, annak oka abban van, hogy oly iskolákban, hol több felekezet van, a gyermekek között már az iskolában különbség lesz vallás szerint s esetleg egyikben gyűlölet, megvetés érzése támad a másik iránt, mely

gyűlöletet az orthodoxia kizárólagos keresztény voltára hivatkozó gőgjével embertelenül szórja. Ez is oly komoly ok, hogy ennél komolyabbat elképzelni sem lehet.

A pedagógusok nem egyszer szemére vetik a vallás-tanításnak, hogy olyan világfelfogást hirdet, amely a múlté. A bibliai elbeszélések sorozatán a világot a Ptolemeus felfogásában tanítják, holott már egy másik órán a Kopernikus felfogást kéri a tanulónak igaznak ismernie el. Így a gyermeknek a meg nem magyarázás miatt zavarba ejtő gondolatai támadnak, amiből az származik, hogy felnőtt korában igyekszik minél kevesebbet foglalkozni a vallásos kérdésekkel, mert azok ugyanis csak zavarba ejtik. Ugyancsak igen gyakran komoly oknak emlegetik a kátéoktatás módszerét, mint a modern didaktikával ellentétes módszert. A modern didaktika mindent meg akar értetni, semmit sem akar megemésztetlenül az emberi agyba begyúrni s így lépésről-lépésre vezeti rá az elmét az igazságra. A kátékizmus pedig az egyház megállapított tanait, mint kijelentett igazságokat adja minden analízis nélkül.

Ezek az okok, melyek a vallásitanítás körül a harcot előidéztek. Az utóbbiak közül vannak olyanok is, melyek a protestántizmusból sem hiányoznak.

Lássuk most, hogy miként kellene a kérdést megoldani? A megoldásnak azt a könnyű módját, hogy a vallást egyszerűen kivesszük az iskolai tárgyak közül, elfogadni nem lehet. Megoldásnak megoldás, de van legalább is annyira rossz, mint a jelen helyzet, sőt még rosszabb, mert nem lehet éppen mindenütt megtalálni a vallásitanítást illető kifogásokat. Olyanforma ez a megoldás, mintha a beteg embernek még több sebet ütünk a testébe, hogy előbbi fájdalmait ne érezze.

A vallásitanítás problémájának az a helyes megoldása, hogy alkalmazzuk rája az általános pedagógia és didaktika elveit. Legyen tehát a vallásitanítás tárgya igaz, azaz a modern tudományos megállapítások alapján nyugvó, ne akarjon már elmúlt világfelfogást mondani újnak. Ne legyen a vallásitanítás felekezetieskedő, de nem is lesz, ha az igazságot tanítják, ha az evangélium tiszta forrását megmutatják, ha Jézus magasztos alakját történeli valóság-

gában föltárják) s az ő életet és lelket adó beszédeit s nem a zsinatokon alkotott élettelen dogmákat hirdetik s ha nem sikkasztják el Buddhát és Zoroásztort s a vallásos gondolkozás más nagy alakjait s ha az igazság birtokából más népeket, más felekezeteket nem akarnak kizárni. Az igazság elve megköveteli azt is, hogy a szentírást is úgy olvassuk, úgy magyarázzuk, ahogy azt legjobb tudásunk szerint a tudomány megállapította. Arra nézve pedig, hogy mit mikor tanítsunk, megtanítt minket a didaktika. A kátét pedig nem okvetlen kell elvetnünk, csak módszerét kell megváltoztatnunk. Bacon után tudjuk, hogy indukció is van a világon. Bibliái és egyháztörténeti elbeszélésekkel kapcsolatosan nagyon szépen rá lehet vezetni a tanulót a vallási igazságokra, anélkül, hogy azokat az igazságokat a régi módszer szerint élvezhetetlen kéregként kellene föltálatnunk. Ha ez a kérdés megvalósítható lesz, akkor nem lesz egyetlen keresztény gondolkozó sem, aki a vallástanítás ellen beszéljen, nem lesz egyetlen Dodel sem, akinek nem akad egyéb foglalkozása, minthogy a biblia és természettudományok között ellenmondásokat keressen. Tudomány és tudomány között ellenmondás nem lehet. A mai teológiai tudomány és a mai természettudomány között ellenmondás nincsen. Amely teológia és természettudomány között ellentmondás van, az ma már nem tudomány, csak volt tudomány, csak történeti érték. A liberális protestántizmus ily alapon megoldhatja a nagy és égető problémát. A nem liberális teológusok még egy ideig megpróbálják a haladás útját állani, még egy ideig kinezni fogják a jobb sorsra érdemes lelkeket, de az igazság után vágyakozó lelkek a szellem legyőzhetetlen ösztönénél fogva lefogják rázni magukról az ócska bilincseket, hogy megtalálhassák a vallás üdítő, isteni táplálékát.

Amidőn a vallástanításra vonatkozólag azt mondtuk, hogy az általános neveléstudomány törvényei szerint kell annak is igazodnia, egy cseppet sem kell attól a gondolattól sem idegenkednünk, hogy a vallástanításról is az iskola fenntartói gondoskodjanak. Elvégre azok is keresztény emberek, ha véletlenül nem egyházi emberek

is. Ha az egyház gondoskodik a vallástanításról, az egyháznak is alkalmazkodnia kell az iskola szabályaihoz, a pedagógia követelményeihez. Azonban ez csak elv, de a gyakorlatban mégis sokkal jobb, ha az egyház gondoskodik a vallástanításról.

Herbart óta legtöbbször a nevelés célját a vallás-erkölcsi jellem képzésében látják. Alig lehet elképzelni a nevelésnek ennél szebb és magasabb célját. James Mill a boldogságot, Herbert Spencer pedig az életrealitást nézi nevelési célnak. Hát ezek is lehetnek ideák, de előző a hedonizmusnak, utóbbi pedig az utilitárizmusnak az eszménye. Sokkal fölötte áll ezeknek a Herbart nevelési célja. Most már ezen általánosan elfogadott nevelési célt vajjon meg lehet-e valósítani vallástanítás nélkül? Bizonyára igen. Mert vallást nemcsak a vallásórán lehet tanítani, a vallásos szellemet nemcsak a hittanórán lehet ápolni, hanem többé-kevésbé minden tantárggyal kapcsolatosan. A történelemnek minden sora a vallásos igazságokról teszen tanubizonyosságot. Dr. Schneller minden tárgyat s így a vallást is a történeti fejlődéssel kapcsolatosan tanítaná. A nevelés célja Schnellernél az embert személyiséggé nevelni. A személyiség pedig azonos a vallás-erkölcsi jellem fogalmával. A történeti fejlődés különböző fokainak átélése után juthat az ember erre a magaslatra, ahol egészen szabad, mert csak a jó által van meghatározva. Itt már nem lehet a vallás és más tárgyak között ellentétet keresni, mert minden szoros összefüggésben van egymással a történeti fejlődés menetében. Egységes világfelfogás vezeti ebben az embert.

A mostani viszonyok között nem lehet remélni a pedagógiának ilyenforma megváltoztatását a gyakorlatban. Addig is azonban legszentebb kötelessége minden igazán vallásos embernek arról gondoskodni, hogy a vallástanítás anyaga megtisztuljon a mai világfelfogással ellenkező elemektől s hogy a módszerben éppen azokat az eszközöket alkalmazzuk, melyek a legjobbak, hadd legyen mindenki előtt feltárva a vallásos gondolatoknak sokak előtt mélyen elásott kincse. Ily körülmények között senki sem fog a vallástanítás ellen küzdeni, hanem minden hozzá értő ember belátja azt a nagy nevelői elemet, mely a vallást nélkülözhetlenné teszi az iskolai tárgyak között.

A francia középiskolák szervezete. *)

Írta: **Dr. Kemény Gábor.**

Edmond Rostand, a franciák ma is élő kiváló költője, néhány évvel ezelőtt gyönyörű hymusban zengte a szárnyak dicséretét s Bleriotra célozván azt mondá:

„Mások sóhajtottak rohanó szárnyakért,
S Te hagytad el suhanva a földet.“

Ez az ellentét nemcsak egy érthető sovinizmusnak a kifejezője, hanem a könnyed átlátszó francia szellemnek is hűségesebb tükröje. Szinte természetesnek találjuk, hogy más nemzetek aggódó, nehézkes, vagy balsikerű kísérletei között a dicsőségre szomjas francia repüli át először a hullámokat. Ezzel csak önmagához volt következetes a francia szellem, mely a történet minden korszakában, a művelődési áramlatok minden fázisában a leghívebb formába tudta önteni a haladásra törekvő elmék gondolatait. A francia nyelv a maga erőteljes és átlátszó formájába olvasztotta évszázadok óta reformátorok eszméit, költők álmait, tudósok számításait s a gallus szellem meleg kohójából a görög forma könnyedségével keltek életre, váltak valóvá a megálmódott álmok, az eszmék, a számítások. Is-

Jegyzet. — Párisi lycèekben és collègeekben való látogatásaimon kívül a következő művekből merítettem: Plans d' études et programmes d' enseignement dans les lycées et collèges de garçons; A. Wissemans: Code de l' enseignement secondaire, Paris, 1910; Enquête sur l'enseignement secondaire, I-VI., 1899. Paris; dr. Fináczy Ernő: A francia középiskolák múltja és jelene, Budapest 1890; A Faure: L'individualisme et la reforme de l' enseignement, Paris, 1911.

*) A francia középiskolák szervezetéről és szelleméről c. tanulmányomat még 1913. nyarán Párisban töltött tanulmányi évem befejeztével írtam. A tapasztaltakat híven leszögezni volt célom s a tényeket kísérő ítéleteimen ma már semmit sem változtatok. A világháború folyamatában, ha vesztek is régi értékelések, újak még nem kristályosodtak ki. Ma már egyben-másban az én nézeteim is módosultak, ámde a francia szellem helyes megítélésében a régi tévedések sem lehetnek tanulság nélkül valók.

K. G.